

ПРАВОВІ РАМКИ ФІНАНСОВО-ІНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ВІДНОВЛЕННЯ ГРОМАД У ФРН ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА УРОКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

LEGAL FRAMEWORK OF THE FINANCIAL AND INSTITUTIONAL MODEL OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY'S POST-WAR RECONSTRUCTION: HISTORICAL ANALYSIS AND LESSONS FOR THE PRESENT

Новіков Д.О., аспірант кафедри фінансового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

orcid.org/0009-0004-4959-9795

У статті здійснено комплексний історико-правовий аналіз правових рамок фінансово-інституційної моделі відновлення громад у Федеративній Республіці Німеччина (ФРН) після Другої світової війни. Дослідження фокусується на виявленні специфічних юридичних інструментів та інституційних рішень, що стали основою німецького «економічного дива». Актуальність теми зумовлена необхідністю розробки стійкої та правової моделі повоєнної відбудови України, що вимагає вивчення успішного зарубіжного досвіду. Метою є аналіз правових засад, що забезпечили ефективність німецької моделі відновлення на рівні місцевого самоврядування, та формулювання уроків для сьогодення. Методологія дослідження базується на поєднанні формально-юридичного, історико-правового та порівняльно-правового методів. Проаналізовано ключові нормативно-правові акти ФРН, зокрема Закон про Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), положення Основного Закону ФРН (ст. 28 про гарантії самоврядування та ст. 107 про фінансове вирівнювання), та Закон про вирівнювання тягарів (LAG). Також досліджено міжнародно-правовий контекст, зокрема Закон США про зовнішню допомогу 1948 року (План Маршалла). Основні результати демонструють, що німецька модель успішно поєднала ринкові принципи соціальної ринкової економіки з активною регуляторною роллю держави. Проаналізовано роль KfW як публічно-правового інституту з чітким мандатом на управління контрвалютними фондами ERP (ERP-Sondervermögen), що забезпечило їх реінвестування у пріоритетні сектори, обминаючи ринкові прогалини. Досліджено конституційно-правові основи фінансової самостійності громад та принципи субсидіарності й фінансового вирівнювання, які надали місцевому самоврядуванню реальну спроможність виконувати проекти відбудови. Шляхом порівняльно-правового методу німецька модель зіставляється з більш централізованими підходами Франції (Caisse des Dépôts et Consignations) та Великої Британії (Town and Country Planning Act 1947). Визначено ключові закономірності успішної відбудови: 1) активна стратегічна роль держави; 2) інституційна сталість та довіра; 3) посилення ролі місцевого самоврядування; 4) забезпечення соціальної справедливості через правові механізми (LAG); 5) врахування місцевої ідентичності. Сформульовано уроки для України, зокрема: необхідність створення чіткої правової бази відбудови; посилення інституцій розвитку (за зразком KfW, як-от Фонд розвитку України); законодавче закріплення фінансової спроможності місцевого самоврядування, що відповідає їхнім повноваженням та забезпечує довгострокову сталість; впровадження механізмів фінансового вирівнювання для підтримки найбільш постраждалих громад.

Ключові слова: повоєнне відновлення; Федеративна Республіка Німеччина (ФРН); План Маршалла (ERP); Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW); місцеве самоврядування; фінансове право; правові рамки; інституційна модель; Закон про вирівнювання тягарів (LAG); розвиток громад.

This article provides a comprehensive historical-legal analysis of the legal framework underpinning the financial-institutional model for community reconstruction in the Federal Republic of Germany (FRG) after World War II. The research focuses on identifying the specific legal instruments and institutional solutions that formed the basis of the German «economic miracle». The relevance of the topic is driven by the urgent need to develop a sustainable and legally sound model for Ukraine's post-war reconstruction, which necessitates studying successful international experiences. The aim is to analyze the legal foundations that ensured the effectiveness of the German reconstruction model at the local self-government level and to formulate lessons for today. The methodology is based on a combination of formal-legal, historical-legal, and comparative-legal methods. Key legislative acts of the FRG are analyzed, including the Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW) Act, provisions of the FRG's Basic Law (Grundgesetz) (Art. 28 on self-government guarantees and Art. 107 on financial equalization), and the Equalization of Burdens Act (LAG). The international legal context, particularly the US Foreign Assistance Act of 1948 (Marshall Plan), is also examined. The main findings demonstrate that the German model successfully combined the market principles of the social market economy with an active regulatory role of the state. The role of KfW as a public-law institution (Anstalt des öffentlichen Rechts) with a clear mandate to manage ERP counterpart funds (ERP-Sondervermögen) is analyzed, highlighting how this ensured reinvestment into priority sectors, bypassing market gaps. The constitutional and legal foundations of community financial autonomy, subsidiarity, and financial equalization are explored, which provided local self-government with the real capacity to implement reconstruction projects. Through the comparative-legal method, the German model is contrasted with the more centralized approaches of France (Caisse des Dépôts et Consignations) and Great Britain (Town and Country Planning Act 1947). Key patterns of successful reconstruction are identified: 1) an active strategic state role; 2) institutional stability and trust; 3) strengthening local self-government; 4) ensuring social justice through legal mechanisms (LAG); 5) respecting local identity. Lessons for Ukraine are formulated, including: the need for a clear legal basis for reconstruction; strengthening development institutions (modeled after KfW, such as the Ukrainian Development Fund); legislatively guaranteeing the financial capacity of local self-government commensurate with their powers and ensuring long-term sustainability; and implementing financial equalization mechanisms to support the most affected communities.

Key words: Post-war reconstruction; Federal Republic of Germany (FRG); Marshall Plan (ERP); Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW); local self-government; finance law; legal framework; institutional model; Equalization of Burdens Act (LAG); community development.

Вступ. Повоєнне відновлення зруйнованих держав є одним із найскладніших завдань, що постають перед суспільством, вимагаючи не лише значних ресурсів, а й ефективних правових, фінансових та інституційних механізмів. Досвід відбудови Західної Європи після Другої світової війни, значною мірою підтриманий Програмою відновлення Європи

(ERP), відомою як План Маршалла, надає унікальний матеріал для аналізу різних національних моделей. Серед них особливу увагу привертає шлях Федеративної Республіки Німеччина (ФРН), чие «економічне диво» часто пов'язують із вдалим поєднанням ринкових реформ та державного регулювання в межах концепції соціальної ринкової економіки.

Однак успіх німецької моделі був зумовлений не лише економічною доктриною, а й сформованою специфічною нормативно-правовою базою, яка забезпечила функціонування фінансових механізмів та інституцій і зробила ефективну відбудову на рівні місцевого самоврядування можливою. Конституційні гарантії фінансової самостійності місцевого самоврядування, створення таких інституцій, як банк розвитку *Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW)*, та ухвалення спеціального законодавства, наприклад, Закону про вирівнювання тягарів (*LAG*), сформували унікальну фінансово-інституційну модель.

До проблематики повоєнного відновлення, зокрема його економічних, історичних, політичних та правових аспектів, зверталися численні зарубіжні та вітчизняні науковці. Серед західних дослідників варто відзначити класичні праці В. Абельсхаузера та А. Мілварда, які глибоко аналізували специфіку німецького економічного відродження [1, 2]. Новітні дослідження, як-от праця Б. Стейла, розглядають План Маршалла також у ширшому геополітичному контексті [3]. Важливий внесок у розуміння економічних передумов та наслідків війни зробив М. Гаррісон у своїх компаративних дослідженнях [4]. У вітчизняній науці питання повоєнної відбудови та застосування зарубіжного досвіду активно розробляються. Зокрема, В. Чеботарьов обґрунтовує необхідність розробки «Плану Маршалла для України», пропонуючи теоретико-методологічні засади та інституційну архітектуру [5]. Актуальність німецької моделі для України підкреслюється і в аналітичних звітах, як-от дослідження Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, де *KfW* розглядається як взірці банку розвитку [6]. Правові аспекти відновлення, зокрема роль місцевого самоврядування та його конституційних гарантій у порівняльному контексті, аналізуються у працях українських конституціоналістів, таких як В.Л. Федоренко та О.М. Чернеженко [7]. Інші українські дослідники продовжують аналізувати питання фінансової самостійності та бюджетного вирівнювання у розрізі реформи децентралізації. Розуміння інституційних моделей, що забезпечують фінансову стійкість держави, залишається важливим напрямом досліджень, особливо у світлі сучасних викликів, що стоять перед Україною.

Актуальність дослідження є надзвичайно високою для України, з огляду на триваюче збройне протистояння та поточні завдання відновлення й розвитку територіальних громад, які постають уже сьогодні та потребують пошуку шляхів вирішення. Аналіз історичного досвіду ФРН дозволяє виявити не лише успішні стратегії, а й конкретні юридичні інструменти, які сприяли ефективному відродженню громад та забезпеченню соціальної справедливості. Розуміння правових основ функціонування фінансів та інституцій є ключовим для розробки власної стійкої моделі відбудови.

Метою даної статті є аналіз правових рамок фінансово-інституційної моделі відновлення громад у ФРН після Другої світової війни. Основними завданнями є: визначення ключових нормативно-правових актів, їх положень та законодавчо оформлених інститутів, що сформували модель; дослідження фінансової архітектури та роль інститутів у забезпеченні координації фінансування відбудови на рівні громад; формулювання уроків на основі досліджуваного матеріалу, що можуть бути застосовані у сучасних умовах.

Матеріали та методи. *Методологічну основу* дослідження складають класичні методи наукового пізнання, застосування яких забезпечує достовірність та обґрунтованість отриманих результатів.

Загальнонаукові методи: а) історичний метод – для аналізу еволюції правових та інституційних механізмів відновлення ФРН у конкретному часовому періоді (після Другої світової війни), виявлення передумов їх форму-

вання та специфіки функціонування; б) діалектичний метод дозволив розглянути досліджувані явища (правові норми, інститути) у їх розвитку, взаємозв'язку та суперечностях; в) загальнологічні методи (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, моделювання) – для декомпозиції складних правових моделей на елементи, виявлення спільних рис та відмінностей, формування узагальнених висновків та побудови теоретичних конструкцій; г) системний метод – для дослідження фінансово-інституційної моделі відновлення як цілісної системи, що включає взаємопов'язані правові норми, фінансові потоки (*ERP*, *LAG*), інститути (*KfW*, місцеве самоврядування) та принципи (соціальна ринкова економіка, субсидіарність).

Спеціально-правові методи: а) формально-юридичний (нормативно-догматичний) метод був ключовим для аналізу змісту нормативно-правових актів ФРН (Закон про *KfW*, Основний Закон, Закон про вирівнювання тягарів), США (*Foreign Assistance Act*), міжнародних угод, що регулювали повоєнне відновлення, а також для тлумачення правових норм та понять; б) порівняльно-правовий метод – для зіставлення німецької моделі відновлення з підходами інших країн (Франція, Велика Британія), виявлення спільних та відмінних рис у правовому регулюванні, а також для формулювання «уроків для сьогодення», зокрема, у контексті потреб України; в) історико-правовий метод – для вивчення генези правових інститутів та норм, що регулювали фінансове та інституційне забезпечення відбудови у ФРН.

Емпіричну основу дослідження склали: а) нормативно-правові акти ФРН, США, міжнародні угоди періоду повоєнного відновлення; б) наукові публікації: монографії, статті у фахових виданнях, дисертаційні дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячені історії повоєнної Німеччини, Плану Маршалла, інституту *KfW*, німецькому конституційному та фінансовому праву, теорії місцевого самоврядування; в) офіційні документи та звіти: матеріали, що стосуються діяльності *KfW*, *OEEC*, урядові документи ФРН та США того періоду; г) аналітичні матеріали та експертні оцінки, що відображають різні погляди на ефективність та особливості німецької моделі відновлення.

Результати та обговорення.

1. План Маршалла як міжнародно-правова рамка повоєнного відновлення Європи. Повоєнне відновлення Західної Європи у межах Плану Маршалла офіційно було започатковано під назвою *European Recovery Program (ERP)* у межах *Foreign Assistance Act of 1948 (Title I – Economic Cooperation Act of 1948)*, ухваленого Конгресом США 3 квітня 1948 року. Як зазначено у преамбулі цього документа, програма мала на меті: «Сприяти забезпеченню миру у світі та загального добробуту, національних інтересів і зовнішньої політики Сполучених Штатів шляхом економічних, фінансових та інших заходів, необхідних для підтримання умов за кордоном, у яких можуть вижити вільні інститути, у відповідності з потребами підтримання сили та стабільності самих Сполучених Штатів» [8].

Відповідно до §102(b) допомога в межах *ERP* була спрямована на:

1. сприяння розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва в країнах-учасниках;
2. сприяння подальшому відновленню або збереженню стійкості європейських валют, бюджетів і фінансів;
3. полегшення та стимулювання зростання міжнародної торгівлі між країнами-учасницями та іншими державами шляхом відповідних заходів, включаючи зменшення бар'єрів, які можуть перешкоджати такій торгівлі [8].

Відповідно до §111 *Economic Cooperation Act of 1948 (Title I Foreign Assistance Act)*, на першому етапі Конгрес США дозволив випуск державних цінних паперів на загальну суму до 1 мільярда доларів США для фінансування Програми економічного співробітництва (*ERP*).

Однак фактичні обсяги допомоги значно перевищили цей початковий ліміт: упродовж 1948–1952 років США надали \$13,2 млрд шістнадцяти країнам-учасникам ERP, що з урахуванням інфляції становило \$14,3 млрд у цінах 1952 року. Основними одержувачами стали Велика Британія (\$3,2 млрд), Франція (\$2,7 млрд), Італія (\$1,5 млрд) та Західна Німеччина (\$1,4 млрд) [8, 3, с. 315].

Для координації розподілу американської допомоги між європейськими країнами в 1948 році була створена Організація Європейського економічного співробітництва (ОЕЕС) – міждержавна структура, утворена на підставі угоди (*Convention for European Economic Cooperation*) між 16 країнами-учасниками ERP з метою спільного планування відновлення, розробки багаторічних програм розвитку та сприяння лібералізації торгівлі в Європі [3, с. 278]. Значення ОЕЕС з часом вийшло за рамки технічної координації американської допомоги – ця структура стала інституційним попередником Європейського економічного співтовариства, а згодом і Європейського Союзу. Таким чином, напрацювання організації стали основою європейської інтеграції 1950–1970-х років [9].

2. Правові основи фінансово-інституційної моделі відбудови Західної Німеччини: роль держави, KfW та місцевого самоврядування. Попри загальну важливість плану Маршала, підходи національних урядів до використання допомоги в межах ERP суттєво варіювались. Особливої уваги заслуговує модель післявоєнної відбудови у Західній Німеччині, як приклад поєднання впровадження ліберальних ринкових механізмів з активною роллю держави. Основа так званого «економічного дива» Німеччини полягала, зокрема, у концепції соціальної ринкової економіки, розробленої та послідовно реалізованій урядом Л. Ерхарда. З одного боку, ця концепція передбачала дерегуляцію бізнесу, скасування більшості цінових обмежень і податкові послаблення, що створювало сприятливі умови для активізації приватного підприємництва. З іншого боку, держава визначала стратегічні сектори та спрямовувала ресурси у пріоритетні галузі, зокрема енергетику, промисловість і житлове будівництво. Поєднання ринкової свободи з інструментами державного фінансування забезпечило комплексний характер відбудови [10].

Ключовим інституційним нововведенням, що вплинуло на процес відновлення, став *Kreditanstalt für Wiederaufbau* (KfW), створений Законом про KfW, що набрав чинності 5 листопада 1948 року. Цей банк розвитку був заснований у межах об'єднаної економічної зони американських та британських окупаційних військ Економічною радою – прототипом німецького парламенту для економічних питань. Саме цей орган під наглядом союзників ухвалював перші економічні закони. Показово, що заснування KfW передувало проголошенню Основного Закону (Конституції) Федеративної Республіки Німеччина (ФРН) у травні 1949 року, що позначило критичну важливість і невідкладність впровадження економічних реформ [11].

KfW отримав правовий статус публічно-правового інституту (*Anstalt des öffentlichen Rechts*), наділеного спеціальним мандатом, підзвітному федеральному уряду. Його юридичний статус та структура власності були вирішальними для забезпечення фінансової стабільності та політичного контролю. Федеративна Республіка Німеччина володіла 80% KfW, а Землі Німеччини (*Länder*) – 20%. Цей розподіл юридично закріпив статус цього банку як державного, а структура власності й правовий статус сприяли тому реалізації державних цілей та стратегій. Банк відіграв центральну роль як один із операторів фінансування загальнодержавного відновлення, спрямовуючи зовнішні ресурси (переважно кошти ERP) на внутрішні проекти. Сам банк фінансувався за рахунок контрвалютних фондів Плану Маршала, які були отримані від німецьких імпортерів в обмін на американські товари. Ці кошти, на відміну

від прямої допомоги, залишалися під контролем німецького уряду і розглядалися як інструмент «самопоміги».

Саме в цьому полягав ключовий урок, вивчений із провалу Версальської системи. На відміну від «трикутної» схеми 1920-х років (плани Дауеса/Юнга), де американські приватні позики протікали крізь Німеччину для виплати зовнішніх репарацій, модель KfW/ERP змінила сам вектор руху капіталу. Контрвалютні фонди забезпечили, що кошти не витікали з країни. Натомість, сплачені німецькими імпортерами національною валютою *D-Mark*, вони формували внутрішній, замкнений, револьверний фонд (*ERP-Sondervermögen*). Роль KfW полягала в тому, щоб реінвестувати цей національний капітал у формі довгострокових кредитів назад у саму німецьку економіку, а не спрямовувати його на виплату зовнішніх боргів. Таким чином, замість циркуляції боргу (модель 1920-х) була створена система акумуляції та реінвестування капіталу (модель 1950-х) [12, с. 7].

Подальша еволюція KfW засвідчила сталість обраної моделі відбудови: інституція зберегла свій статус банку розвитку та поступово розширила законодавчо визначений мандат, який діє до сьогодні [13].

Мандат KfW, викладений у Статті 2 Закону про KfW тогочасної редакції, чітко визначив його функції, які безпосередньо вплинули на фінансування відновлення громад. До них належало, серед іншого, надання кредитів та інших форм фінансування «територіальним органам» (*Gebietskörperschaften*), тобто усім публічним органам, що наділені владними повноваженнями на певній території, та спеціалізованим публічним об'єднанням (*öffentlich-rechtliche Zweckverbände*). Це положення стало ключовим, адже воно створило пряму фінансову вертикаль від федерального рівня до будь-якого з рівнів місцевої влади: федеральних земель (*Länder*), районів (*Landkreise/Kreise*) та муніципалітетів або громад (*Gemeinden/Kommunen*). Завдяки цьому цільове фінансування могло надходити швидко, оминаючи політичні чи бюрократичні перепони. Крім того, KfW мав чіткий законний обов'язок спрямовувати ці гроші лише на визначені пріоритетні напрямки, «вузькі місця» економіки: інфраструктура, житлове будівництво, захист довкілля та технічний розвиток. Це забезпечило уникнення ринкових прогалин, а також юридичну гарантію того, що кошти використовуються виключно для створення нового капіталу, інфраструктури та збалансованого розвитку громад [13].

Фінансовим інструментом KfW виступав, перш за все, кредит, а не грант. Надання кредиту вимагало від територіальних органів (*Gebietskörperschaft*) демонстрації фінансової спроможності для його погашення. Ця модель забезпечувала, що відновлення було не лише швидким, але й фінансово стійким, використовуючи централізований капітал для сприяння децентралізованій відповідальності та ефективному управлінню боргами місцевими громадами [13].

Загалом територіальні органи відіграли важливе значення у відбудові. Відновлення ґрунтувалось на принципі субсидіарності, згідно з яким громади відповідали за безпосереднє виконання проєктів. Стаття 28 Основного закону ФРН гарантувала право громад на самоврядування, включно з фінансовою самостійністю: «Ця гарантія самоврядування охоплює також засади фінансової самостійності; до них належить право громад на джерела доходів, достатні для виконання їхніх завдань відповідно до закону» [14].

Федеральні закони враховували ці положення і, врегулювавши фінансування критично важливих сфер (наприклад, житлового будівництва), взаємодіяли з розподілом податкових надходжень (*Finanzausgleich*). Для усунення дисбалансів між економічно сильнішими і слабшими регіонами Основний закон (ст. 107) передбачив систему фінансового вирівнювання, особливості якої мали визна-

чатися окремим федеральним законом. Таким чином, уже в Конституції 1949 року було закладено принципи солідарності між землями, що мало забезпечити належне виконання ними своїх функцій [14].

Відновлення західнонімецьких міст після війни не мало уніфікованого характеру: кожне місто обирало власну стратегію, що нерідко супроводжувалося суперечками між ідеалами функціоналізму (модернізму) та бажанням відновити історичний вигляд. Наприклад, Франкфурт-на-Майні, який розвивався як фінансовий центр, став класичним прикладом того, як економічна ефективність повністю підпорядкувала собі планувальні рішення. Низка міст, особливо у Південній Німеччині (наприклад, Мюнстер чи Вюрцбург), обрали інший шлях – відновлення історичного обличчя. Завдяки сильному політичному лобіюванню або усвідомленню культурної цінності, ці муніципалітети вирішили фінансувати дорогу та копітку реставрацію, а не функціоналістську перебудову [15].

Унікальною правовою основою для мобілізації внутрішнього капіталу після війни в ФРН став Закон про Вирівнювання Тягарів (*LAG, Bundesgesetzblatt* 1952, № 34). Його метою було пом'якшення соціально-економічних наслідків Другої світової війни шляхом матеріальної компенсації втрат громадян – вигнанців, переселенців, жертв бомбардувань і власників зруйнованого майна. Як зазначає Хоффман, цей закон сформував новий підхід до компенсаційної політики, що поєднував юридичну визначеність і моральний принцип соціальної відповідальності держави перед постраждалими [16].

Фінансування закону забезпечувалося за рахунок спеціальних компенсаційних внесків (*Ausgleichsabgaben*). Це були довгострокові податкові збори, які стягувалися переважно з осіб, чії активи (наприклад, нерухомість) збереглися або зросли у вартості після грошової реформи 1948 року, включаючи податок на майно (*Vermögensabgabe*), а також збори з іпотечних та кредитних прибутків. Управління цим масштабним перерозподілом, який тривав майже три десятиліття і перевершив 115 млрд німецьких марок, здійснювали Федеральне (*Bundesausschleissamt*) та Земельні (*Landesausschleissämter*) відомства, дотримуючись єдиних правових процедур. *LAG* став основою внутрішнього фінансового вирівнювання – унікальної моделі, що поєднала потужні фіскальні інструменти з конституційно закріпленою ідеєю соціальної справедливості. Таким чином, Закон не просто надавав компенсації; він слугував критично важливим засобом соціальної інтеграції мільйонів біженців та вигнанців, зміцнюючи довіру до нової німецької демократії та гарантуючи її стабільність [16].

На відміну від *Lastenausgleich*, який стосувався переважно німецьких громадян та етнічних німців, закон *Bundesentschädigungsgesetz* (BEG) був спрямований на відшкодування збитків жертвам нацистських переслідувань. Він передбачав грошові виплати за відповідні матеріальні та нематеріальні втрати. До 2021 року обсяг виплат по цій програмі становив понад 80 млрд євро [17].

3. Альтернативні підходи до відбудови: досвід Франції та Великої Британії у зіставленні з моделлю ФРН. Для порівняння у Франції відбудова також спиралася на потужні внутрішні механізми, які водночас дещо відрізнялися від німецької моделі. Замість створення нової інституції (як *KfW*), Франція мобілізувала й зміцнила свої історичні державні фінансові інституції. Головну роль у цьому процесі відіграла *Caisse des Dépôts et Consignations* (CDC). Створена у 1816 році, CDC мала унікальне завдання – «захищати заощадження громадян Франції». Ця установа, що функціонувала як державний банк, стала ключовим партнером у фінансуванні відбудови, особливо у сферах житла та інфраструктури, використовуючи для цього національні заощадження. За окремими оцінками, кожен шостий французький громадянин наразі проживає в житлі,

збудованому в межах програми відбудови після Другої світової війни за кошти CDC. Використання такої інституції підкреслює спадкоємність та гнучкість уряду Франції, який покладався на довірені, давно існуючі механізми для вирішення нових, надзвичайних викликів [18].

На відміну від німецької та французької моделей, британська відбудова ґрунтувалася на принципах централізованого державного планування. Ключовим нормативним актом став Закон про міське та сільське планування 1947 року (*Town and Country Planning Act 1947*), який націоналізував права на забудову, дозволивши державі контролювати ринок землі та знизити витрати на примусове вилучення. Фундаментом став контроль за землекористуванням та усунення спекуляції. Місто Ковентрі, яке було майже повністю зруйноване під час війни, є показовим прикладом реалізації нових централізованих принципів. Місто було наново відбудовано згідно з ідеями, що пропагували ефективність та порядок. Проте, як свідчать дослідження, консенсус щодо такої комплексної перебудови був «більш ілюзорним, ніж реальним». Це показує, що навіть найкраще фінансове та нормативне забезпечення не гарантує суспільного прийняття, а відбудова це не лише економічний чи політичний, а й глибоко соціальний та культурний процес, що стосується повсякденного життя та ідентичності громад [19].

Наведені приклади є показовими, адже демонструють, що модель відбудови у кожній країні – є унікальним шляхом. Складно визначити універсальну модель, яку можна застосувати до всіх держав.

Сприяючи відновленню Європи, США прагнули не лише стабілізації окремих держав, а й формування взаємопов'язаної, координованої європейської економіки, здатної функціонувати як єдине ціле. Державний секретар США Дін Ачесон прямо стверджував, що «скоординована європейська економіка є фундаментальною метою нашої зовнішньої політики». На його переконання, «європейське відновлення не може чекати на компроміс через виснаження», а «різні частини європейської економіки повинні працювати разом в узгодженій системі». З огляду на це, США були готові діяти негайно й рішуче, навіть без погодження з іншими державами-членами повносоюзної Чотирьохсторонньої угоди, ігноруючи позицію СРСР, щоб уникнути подальшої дестабілізації регіону, адже «зневірені та голодні люди часто вдаються до відчайдушних заходів» [3, с. 81].

Висновки. У результаті проведеного історико-правового аналізу правових рамок фінансово-інституційної моделі відновлення громад у ФРН після Другої світової війни встановлено, що її успіх базувався на синергії ринкових принципів соціальної ринкової економіки, активної регуляторної ролі держави, чіткої нормативно-правової бази та спеціалізованих інститутів.

Дослідження досвіду ФРН, а також порівняльний аналіз з моделями Франції та Великої Британії, дозволяє виділити ключові закономірності, що забезпечили ефективність повоєнної відбудови:

1. Активна роль держави та стратегічне планування: держава брала на себе відповідальність за пріоритетні сектори (енергетика, житло, інфраструктура) та спрямовувала ресурси через цільові правові механізми, забезпечуючи комплексність відновлення.

2. Інституційна сталість та довіра: ефективне відновлення спиралося на спеціалізовані або історично стійкі державні фінансові інституції з чітким мандатом. Прикладом є як створення нової цільової інституції *Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW)* в Німеччині, так і використання у Франції вже існуючої та авторитетної *Caisse des Dépôts et Consignations (CDC)*. Це демонструє, що ключовим є не стільки новизна інституції, а суспільна довіра до неї, її сталість та чітко визначені законом повноваження.

3. Посилення ролі місцевого самоврядування: німецька модель суттєвим чином спиралася на принцип субсидіар-

ності, де громади несли відповідальність за виконання проєктів, що було підкріплено конституційними гарантіями фінансової самостійності (ст. 28 Основного Закону) та механізмами фінансового вирівнювання (ст. 107 Основного Закону).

4. Забезпечення соціальної справедливості через правові механізми: Закон про вирівнювання тягарів (LAG) продемонстрував державний та суспільний запит на нормативно закріплені фінансові інструменти для компенсації втрат та соціальної інтеграції.

5. Урахування місцевої ідентичності та суспільного консенсусу: як німецький (різні стратегії міст), так і британський (ілюзорний консенсус у Ковентрі) досвід показують, що успіх відбудови залежить не лише від фінансових та правових рамок, а й від самих громад, а саме здатності враховувати культурні та соціальні місцеві особливості та досягати реального суспільного діалогу.

Уроки для сьогодення, зокрема для України, полягають у необхідності:

1. Створення чіткої та комплексної правової бази відбудови, яка б визначала мандати ключових інституцій, правила розподілу фінансових потоків, гарантії та механізми контролю і підзвітності.

2. Створення або посилення національної інституції розвитку за зразком *KfW*, яка б діяла на основі чіткого закону. Важливо не просто створити нову структуру, а й забезпечити її інституційну спроможність та довіру. Існуючі ініці-

ативи, як-от створення Фонду розвитку України (*Ukrainian Development Fund, UDF*), мають бути проаналізовані та посилені у відповідності до німецького досвіду для забезпечення їхньої прозорості та ефективності.

3. Реального забезпечення фінансової спроможності та самостійності місцевого самоврядування через чітке законодавче закріплення їхніх повноважень у сфері відновлення, які мають бути невідривно пов'язані з наданням адекватних фінансових ресурсів. Необхідно уникати ситуації, коли розширені повноваження громад не підкріплені реальними можливостями їх реалізації. Ключова роль та відповідальність у плануванні та реалізації проєктів відновлення на місцях має спиратися на принципи децентралізації та субсидіарності, подібні до німецьких конституційних гарантії. При цьому планування відновлення має забезпечувати не лише відбудову, а й довгострокову фінансову сталість громад, включаючи їхню спроможність обслуговувати та погашати борги і кредити, залучені на цілі відновлення.

4. Впровадження та розвиток дієвих правових механізмів соціальної справедливості та фінансового вирівнювання між громадами, спрямованих на пріоритетну підтримку тих територій, які найбільше постраждали від бойових дій та агресії. Це вирівнювання має охоплювати не лише міжбюджетне вирівнювання для покриття збитків та фінансування відбудови інфраструктур, а й інвестиції у підвищення обороноздатності громад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abelshauser, W. *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*. München: C.H. Beck, 2004. 479 s.
2. Milward, A. S. *The Reconstruction of Western Europe, 1945–1951*. London: Methuen, 1984. 524 p.
3. Steil, B. *The Marshall Plan: Dawn of the Cold War*. New York: Simon & Schuster, 2018. 608 p.
4. Harrison, M. *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 351 p.
5. Чеботарьов В. План Маршалла для України: теоретико-методологічні засади та інституційна архітектура. *Галицький економічний вісник*. 2023. Т. 80, № 2. с. 123–129. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua> (дата звернення: 27.10.2025).
6. *Шлях до процвітання і розвитку України*. Аналітичний звіт Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Київ – Friedrich-Ebert-Stiftung Ukraine, 2024. 84 с. URL: <https://library.fes.de> (дата звернення: 27.10.2025).
7. Федоренко В. Л., Чернеженко О. М. *Конституційні моделі місцевого самоврядування у світі та в Україні: монографія*. Київ – Вид-во Конституційного Суду України, 2017. 312 с. URL: <https://ccu.gov.ua> (дата звернення: 27.10.2025).
8. *Foreign Assistance Act of 1948 (Title I – Economic Cooperation Act of 1948)*. Public Law 472, 80th Congress, April 3, 1948. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1948. 40 p.
9. *Convention for European Economic Cooperation*. Paris: Organisation for European Economic Co-operation, 1948. 42 p.
10. Suprun, N. *Resources and mechanisms of the post-war reconstruction of West Germany (1945–1962). History of National Economy and Economic Thought of Ukraine*, (55), 2022, 39–62. DOI: 10.15407/ingedu2022.55.039
11. Grunbacher, A. *The Early Years of a German Institution: The Kreditanstalt für Wiederaufbau in the 1950s. Business History*, 2001, vol. 43, no. 4, pp. 68–86. DOI: 10.1080/713999240
12. Tooze, A. *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*. London: Penguin Books, 2007. 832 p.
13. *Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW). Law Concerning KfW (KfW-Gesetz)*. Frankfurt am Main: KfW, 2023. 14 p. URL: <https://www.kfw.de> (дата звернення: 27.10.2025).
14. *Basic Law for the Federal Republic of Germany (Grundgesetz)*. Bonn: Parliamentary Council, 1949. URL: <https://www.cvce.eu> (дата звернення: 27.10.2025).
15. Bundeszentrale für politische Bildung (bpb). *Leitbilder der Stadtentwicklung in der Bundesrepublik Deutschland. Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 2023, Nr. 21–23. Bonn: bpb. URL: <https://www.bpb.de> (дата звернення: 27.10.2025).
16. Hoffmann, D. *Displacement and Compensation in Germany after the First and Second World Wars. Central European History*, 2020, vol. 53, no. 3, pp. 560–584. DOI: 10.1017/S0008938920000866.
17. *Conference on Jewish Material Claims Against Germany. Germany: BEG*. New York: Claims Conference, 2023. URL: <https://www.claimskon.org> (дата звернення: 27.10.2025).
18. *Encyclopedia.com. Caisse des Dépôts et Consignations*. In: *International Directory of Company Histories*, 2006. URL: <https://www.encyclopedia.com> (дата звернення: 27.10.2025).
19. Hubbard, P., Faire, L., Lilley, K. *Contesting the modern city: Reconstruction and everyday life in post-war Coventry. Planning Perspectives*, 2003, vol. 18, no. 4, pp. 377–397. DOI: 10.1080/0266543032000117523

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.11.2025
 Дата публікації: 28.11.2025